

Səidə HƏSƏNZADƏ

Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun
şöbə müdiri, hüquq elmləri doktoru
saidahasan@gmail.com

ANA VƏ UŞAQ HÜQUQLARININ MÜDAFİƏSİ TƏMİN OLUNMALIDIR

Açar sözlər: qadınlar, uşaqlar, mənəvi dəyərlər, pornoqrafiya, zorakılıq, əxlaqsızlıq, inzibati və cinayət qanunvericiliyi, dövlət siyasəti

Keywords: woman, child, spiritual and moral values, pornography, brutality, immorality, administrative and criminal legislation, state politics

Ключевые слова: женщины, дети, нравственно-моральные ценности, порнография, насилие, безнравственность, административное и уголовное законодательство, государственная политика

Bəşəriyyət tarixində insan münasibətlərinin ən qədim və ən geniş yayılmış birlik forması – yetkinlik yaşına çatmış kişinin və qadının ailə qurmaq məqsədilə meydana gətirdikləri birlik, ittifaq hesab olunur. Bu ittifaq insan istehsalının fasiləsiz olaraq təmin edilməsi ilə yanaşı, eyni zamanda insanın maddi və mənəvi ehtiyaclarının ödənilməsinə də xidmət edir. Ən qədim nikah münasibətləri adətlərə, ənənələrə, dini qayda-qanunlara əsaslanırsa da, sonradan dövlət və hüququn təkamül prosesi, nikah hüququnun Konstitusiyada və müvafiq olaraq digər normativ-hüquqi aktlarda təsbiti ilə nəticələnməmişdir. BMT-nin “İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannaməsi”nin 16-cı maddəsi, “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktının (16 dekabr 1966-cı il) 10-cu maddəsi, “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın (16 dekabr 1966-cı il) 13-cü maddəsi, Avropa Şurasının “İnsan hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiyasının (4 noyabr 1950-ci il) 12-ci maddəsi və digər beynəlxalq-hüquqi sənədlərdə insanın və vətən-

daşın nikah hüquqları təsbit edilmiş və bu hüquq bərabər səviyyədə qadınlara da şamil edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 34-cü maddəsi, Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 2.3 maddəsi nikah hüququnu təsbit etmişdir. Bütün bunlara baxmayaraq nikah hüququnun bir sıra ciddi və mübahisəli problemləri də vardır ki, bunlar elmi araşdırmağa və müəyyən konkret nəticələrə gəlməyə zərurət meydana gətirir. Bu məqalədə həmin problemlər elmi olaraq araşdırılmağa və müəyyən nəticələr əldə edilməyə çalışılmışdır.

1. İnformasiya kommunikasiya texnologiyalarının ana və uşaqlara mənfi təsiri

İnsanların birgə fəaliyyətinin tarixən qərarlaşmış formalarının məcmusunu ifadə edərək cəmiyyət özündə dövlət, hüquq, əxlaq, din, ailə və s. bu kimi təsisatları birləşdirir [10, s.496-497]. İctimai şüurun forması olan fəlsəfə və əxlaq, yalnız ilk baxışda birbirindən uzaq görünsə də, lakin onun genezisində sosial tənzimlənmənin ilk formaları kimi mənəviyyatın və əxlaqın yerini və rolunu müəyyən etmiş olarıq. Əxlaq insanların cəmiyyətdə davranışının tənzimlənməsi funksiyasını yerinə yetirən sosial təsisat kimi qiymətləndirilir [11, s.33].

İnformasiya cəmiyyətində bir çox təsisatlar kimi ailə də, əxlaq da müəyyən dəyişikliklərə məruz qalır. İnformasiya təhlükəsizliyi milli təhlükəsizliyin tərkib hissəsi olmaqla, ölkəmizdə mənəvi və əxlaqi dəyərlərin qorunmasında onun mühüm yeri və rolu vardır. Öz-özlüyündə ailə anlayışının əsasında dayanan qadın və uşaq hüquqlarının qorunması informasiya təhlükəsizliyinin etibarlı müdafiəsi ilə xeyli dərəcədə bağlıdır. Elm və texnika inkişaf etdikcə informasiya təhlükəsiz-

liyinin ictimai həyatımızda rolu gündən-günə artmaqdadır. Bu gün kompüterlər, elektron hesablama maşınları, internet və kütləvi informasiya vasitələri mənəvi-əxlaqi dəyərlərə zidd olaraq pornoqrafiyanı, uşaq pornoqrafiyasını, fahişəliyi, insan alverini geniş şəkildə təbliğ edən, qanunsuz yayan vasitələrdən birinə çevrilmişdir. Belə əməllərə görə cinayət və inzibati məsuliyyət nəzərdə tutulmasına baxmayaraq, cinayətkarlığın beynəlxalq statistikasını, ümumiləşdirmələr, təhlillər, məhkəmə hökmləri, qeyri-hökumət təşkilatlarının məlumatları bu sahədə böhranlı vəziyyətin qaldığını tam təsdiq edir [8, s.8-36]. Bununla belə etiraf edilməlidir ki, müstəqillik illərində ailənin, ailə üzvlərinin mənəvi-əxlaqi tərbiyəsinə diqqət artmış, informasiya təhlükəsizliyinin yeri və rolu möhkəmlənmişdir [8, s.8-36].

Qadın və uşaq hüquqları ilə bağlı BMT-nin, Avropa Şurasının, MDB-nin və digər beynəlxalq və regional təşkilatların Konvensiyaları müstəqillik dövründə ratifikasiya edilmiş, ölkəmiz öz üzərinə müvafiq öhdəliklər götürmüş, milli qanunların və mexanizmlərin hazırlanması sahəsində intensiv tədbirlər həyata keçirilmişdir. Milli-mənəvi və əxlaqi dəyərlərin cinayət və inzibati qanunvericiliyin imkanlarından istifadə etməklə qorunmasına diqqət artmış, ailə, qadın və uşaq problemləri üzrə müstəqil Dövlət Komitəsi yaradılmış, hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyəti təkmilləşdirilmiş, yetkinlik yaşına çatmamışların hüquq və azadlıqlarının geniş şəbəkəsi formalaşdırılmışdır. Yüzlərlə qeyri-hökumət təşkilatının simasında bu işə mütəxəssislər, müəllimlər, həkimlər, hüquq müdafiəçiləri cəlb edilmişlər. Uşaqların bağçada, məktəbdə, yaşayış və əmək kollektivlərində tərbiyəsi diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Bağçaların, məktəblərin, ali məktəblərin informasiya texnologiyalarının müxtəlif vasitələri ilə - kompyuterlərlə, elektron hesablama maşınları ilə, mobil rabitə sistemləri, habelə tədrisin elektron texniki və informasiya kommunikasiya vasitələri ilə müasirləşdirilməsi təmin edilməsi sahəsində əsaslı tədbirlər həyata keçirilmişdir.

“Uşaq hüquqları haqqında” BMT Konvensiyasının, “Uşaq alverinə, uşaq fahişəliyinə və uşaq pornoqrafiyasına dair” 25 may 2000-ci il tarixli Fakültativ Protokola müvafiq olaraq geniş öhdə-

liklər sistemi nəzərdə tutulmuşdur. Pornoqrafik materialların və ya əşyaların hazırlanması və qanunsuz yayılması, bir qayda olaraq informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə edilməklə həyata keçirilməkdədir. Hələ 1923-cü ildə inkişaf etmiş bir sıra dünya dövlətləri “Pornoqrafik məmulatların yayılması və qanunsuz ticarəti ilə mübarizə haqqında” çoxtərəfli Cenevrə Konvensiyasını hazırlamış və təsdiq edilmişdir. 2 dekabr 1949-cu ildə BMT Baş Məclisinin IV sessiyasında “İnsan alverinə və üçüncü şəxslər tərəfindən fahişəliyin istismarına qarşı mübarizə haqqında” Konvensiya Azərbaycan tərəfindən 31 may 1996-cı il tarixdə ratifikasiya edilmişdir. BMT-nin, MDB-nin statistik məlumatlarından aydın olur ki, insan alveri, uşaq pornoqrafiyası, qadınların və yetkinlik yaşına çatmamışların cinsi istismara məruz qalması, pornoqrafik materialların hazırlanması və qanunsuz olaraq yayılması sürətlə artmış və genişlənmişdir. Bu işə dünyada qanunsuz gəlir gətirən ən geniş kriminal əməllərdən biri hesab edilir. Belə cinayətlər yetkinlik yaşına çatmayanların və qadınların əxlaqını pozur, onları istismar alətinə çevirir, sosial tarazlığa zərbə vurur, tərbiyə və əxlaqi dəyərlərə mənfi təsir göstərir, çirkli pulların yuyulması üçün əlverişli şərait təmin edir. Son nəticədə belə əməllər kriminal təzahülərin və mütəşəkkil cinayətkarlığın başqa növlərinin artmasına və genişlənməsinə imkan verir. Belə əməllər eyni zamanda insan psixikasına, cinsi münasibətlər sahəsində mənəvi-əxlaqi dəyərlərə zərər yetirir, əxlaq və hüquq normalarının pozulmasına, qanunsuz gəlirlər əldə edilməsinə səbəb olur.

Ümumdünya miqyasında görülmüş tədbirlər hələ ki, tam müsbət effekt vermir. Uşaq pornoqrafiyasının, ümumiyyətlə pornoqrafiyanın genişlənməsi, qanunsuz satışı, fahişəliyə cəlb etmə, əxlaqsız yuvaları saxlama və digər bu kimi əməllər bir qayda olaraq, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından, kompyuterlərdən, digər texniki vasitələrdən istifadə edilməklə həyata keçirilir.

2. Uşaq hüquqlarının müdafiəsinin qanunvericilik əsasları

Dünyanın ən zərif, məsum, günahsız və müqəddəs varlığı hesab edilən uşaqlar, nəinki hər bir ailənin, hətta hər bir mütərəqqi cəmiyyətin və

dövlətin qayğıya ən çox möhtac olan vətəndaşları hesab olunurlar. Uşaqların statusunun hüquqi tənzimlənməsinə xüsusi önəm verilməsinə baxmayaraq, bu sahədə problemlər qalmaqdadır. Beynəlxalq və milli hüquqda əsasən II Dünya müharibəsindən, Azərbaycan isə dövlət müstəqilliyi bərpa edildikdən sonra zəruri olan normativ-hüquqi aktların hazırlanması və qəbul edilməsi istiqamətində intensiv və səmərəli tədbirlər görülmüşdür. BMT Baş Assambleyasının 20 noyabr 1959-cu il tarixli 1386 sayılı Qətnaməsi ilə “Uşaq hüquqları haqqında Bəyannamə” elan edilmiş, 12 noyabr 1989-cu ildə isə “Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya” qəbul edilmişdir [7, s.131]. Dövlət müstəqilliyi bərpa edildikdən sonra, 13 avqust 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikası bu Konvensiyayı tanımış və ona qoşulmuşdur. Azərbaycan eyni zamanda 2 aprel 2002-ci il tarixli qanunla “Uşaq hüquqları haqqında” BMT Konvensiyasının “Uşaq alverinə, uşaq fahişəliyinə və uşaq pornoqrafiyasına dair fakültativ Protokolu”na və “Uşaq hüquqları haqqında” BMT Konvensiyasının “Uşaqların silahlı münaqişələrə cəlb edilməsinə dair fakültativ Protokolu”na da qoşulmuş və bununla bağlı olaraq əsaslı tədbirlər həyata keçirilmişdir [12, s.56-61].

“Uşaq əməyinin ən pis formalarının qadağan edilməsinə və onların aradan qaldırılması üçün təcili tədbirlərə dair” Beynəlxalq Əmək Təşkilatının Baş konfransı tərəfindən qəbul edilmiş Konvensiya və onun müddəaları Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsində tam nəzərə alınmışdır [12, s.56-61]. Buna görə də “Uşaq hüquqları haqqında BMT Konvensiya”sına, ümumilikdə isə uşaq hüquqlarına və azadlıqlarına dair beynəlxalq hüququn ən ümdə prinsiplərinə və şərtlərinə əməl edilməkdədir. Buna görə də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Uşaq Hüquqları Komitəsi, digər çoxsaylı beynəlxalq və regional təşkilatlar mütəmadi olaraq bu məsələyə dair monitorinq keçirir, ayrı-ayrı ölkələrə müvafiq köməkliklər göstərir və uşaq hüquqlarının qorunmasına dəstək verməyə çalışır.

“Azərbaycan Respublikasında yetkinlik yaşına çatmayanların hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə Qanun”un qəbul edilməsi, Ailə, Qadın və Uşaq problemləri üzrə müstəqil Dövlət Komitəsi-

nin yaradılması və s. bu kimi tədbirlər yetkinlik yaşına çatmayanların hüquqlarının mühafizəsinə dövlətin xüsusi önəm verdiyini bir daha təsdiq edir. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinə referendum yolu ilə edilmiş dəyişiklikdə, uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə nəzarəti Azərbaycan dövləti öz üzərinə götürmüşdür [5, s.10-11]. “Uşaq” anlayışına beynəlxalq hüququn müxtəlif normaları ilə yanaşı, Azərbaycan Respublikasının ailə, mülki, inzibati, əmək, cinayət və digər qanunvericiliklərində müəyyən baxışlar sistemi öz ifadəsini tapmışdır. Mülki Məcəllənin 25.2-ci maddəsinin tələbinə əsasən fiziki şəxsin hüquq qabiliyyəti onun doğulduğu an əmələ gəlir və ölümü ilə xətm edilir. Uşağın vərəsə olmaq hüququ isə ana bətinə maya bağlandığı andan yaranır. Fiziki şəxsin mülki hüquqi fəaliyyəti qabiliyyəti o, yetkinlik yaşına çatdıqda, yəni 18 yaş tam olduqda tam həcmdə əmələ gəlir. Mülki Məcəllənin 28.3-cü maddəsinin tələbinə görə isə 7 yaşınadək olan yetkinlik yaşına çatmayanların (azyaşlıların) fəaliyyət qabiliyyəti yoxdur. 7 yaşından 18 yaşınadək olan yetkinlik yaşına çatmayanların fəaliyyət qabiliyyəti məhduddur. 16 yaş tam olmuş yetkinlik yaşına çatmayan şəxs əmək müqaviləsi üzrə işləyirsə, o, tam fəaliyyət qabiliyyətli sayıla bilər. Eləcə də 18 yaşına çatmadan nikaha girməyə qanunun yol verdiyi hallarda, 18 yaşına çatmamış fiziki şəxs nikaha girdiyi vaxtdan tam fəaliyyət qabiliyyəti əldə etmiş olur. Buna görə də 14 yaş tam olmamış yetkinlik yaşına çatmayanların əvəzinə əqdlərin onların adından yalnız valideynlər və ya qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər şəxslərin imzalaya bilməsi şərti nəzərdə tutulmuşdur. Bununla belə Mülki Məcəllənin 29-cu maddəsi 7-14 yaşlı şəxslərin hansı əqdləri imzalamaq hüququ olduğunu daha konkret olaraq göstərmişdir. 14-yaşından 18 yaşınadək olan yetkinlik yaşına çatmayanlar Mülki Məcəllənin 30-cu maddəsində göstərilən əqdləri müstəqil şəkildə bağlamaq hüququna malikdirlər [6, s.12-26].

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinin V bəndinə əsasən 15 yaşına çatmamış uşaqlar işə götürülə bilməzlər [5, s.11]. Lakin Əmək Məcəlləsinin 42-ci maddəsinin 3-cü bəndinə görə 15 yaşına artıq çatmış hər bir şəxs

işçi kimi əmək müqaviləsində tərəf ola bilər [4, s.52]. Bununla belə Ailə Məcəlləsinin 49.1-ci maddəsinə görə “18 yaşına (yetkinlik yaşına) çatmayan və tam fəaliyyət qabiliyyəti əldə etməyən şəxslər uşaq hesab olunurlar” [1, s.55]. Bu norma eyni zamanda BMT-nin uşaq konvensiyasının tələbinə də tamamilə uyğundur.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 20.1-ci maddəsinə görə 16 yaşı tamam olmuş şəxslər cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilərlər. Bununla belə qanunvericilik 14 yaşı tamam olmuş şəxslərin də yalnız konkret əməllər törətdikləri hallarda cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsini mümkün hesab edir. Belə ki, CM-nin 20.2-ci maddəsinə əsasən, qəsdən adam öldürməyə, qəsdən sağlamlığa az ağır və ya ağır zərər vurmağa, adam oğurlamağa, zorlamağa, seksual xarakterli zorakılıq hərəkətlərinə, oğurluğa, soyğunçuluğa, quldurluğa, hədə-qorxu ilə tələb etməyə, talama məqsədi olmadan qanunsuz olaraq avtomobil və ya başqa nəqliyyat vasitəsi ələ keçirməyə, ağırlaşdırıcı hallarda əmlakı qəsdən məhv etməyə və ya zədələməyə, terrorçuluğa, adamları girov götürməyə, ağırlaşdırıcı hallarda xuliqanlıq, odlu silahı, döyüş sursatını, partlayıcı maddələri və ya qurğuları talamağa və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə, narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri talamağa və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə, nəqliyyat vasitələrini və ya yolları yararsız vəziyyətə salmağa görə 14 yaşı tamam olmuş şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə icazə verilir [3, s.13-14].

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin beşinci bölməsinin on dördüncü fəslə ümumilikdə yetkinlik yaşına çatmayanların barəsində cinayət məsuliyyətinin və cəza təyin etmənin əsas xüsusiyyətlərini kifayət qədər mükəmməl tənzim etmişdir. Bundan başqa Cinayət Məcəlləsində yetkinlik yaşına çatmayanlar və ailə münasibətləri əleyhinə olan cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən yeddi maddədən ibarət tərkiblər sistemini əhatə edən normalar iyirmi ikinci fəsildə müstəqil olaraq nəzərdə tutulmuşdur [3, s.107-109].

Bütün bunlardan məlum olduğu kimi qanunverici orqan fiziki, əqli, psixi, mənəvi, tibbi, sosial və digər çoxsaylı komponentlər nəzərə alaraq insanın yalnız 18 yaşı tamam olduqda yetkinlik

yaşına çatmış şəxs hesab etmişdir. Bundan başqa qanunvericilik müxtəlif şəxslərə qarşı müxtəlif yaş senzları müəyyən etmişdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinə əsasən 15 yaşına çatmamış şəxslər işə götürülə bilməzlər [5, s.11]. Ailə Məcəlləsinin 10-cu maddəsinə əsasən nikah yaşı kişilər üçün 18, qadınlar üçün 17 yaş müəyyən edilmişdir [1, s.14]. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 85-ci maddəsinə əsasən yaşı 25-dən aşağı olmayan hər bir vətəndaş Milli Məclisin deputatı, 100-cü maddəsinə əsasən yaşı 35-dən aşağı olmayan şəxs Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, 30 yaşı tamam olmuş şəxs Baş nazir, yaşı 25-dən aşağı olmayan şəxs Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini, nazir, digər mərkəzi icra hakimiyyəti orqanının rəhbəri vəzifəsini tuta bilərlər [5, s.36, 48, 61, 63]. Konstitusiyanın 126-cı maddəsinə əsasən yaşı 30-dan aşağı olmayan şəxslər hakim seçilə bilərlər. 16 yaşına çatmış şəxslər dövlət qulluğuna qəbul edilə bilərlər [9, s.37]. Yaşı 20-dən aşağı olmayan şəxs polis orqanlarına işə qəbul edilə bilər. 30 yaşınadək olan şəxslər prokurorluğa işə qəbul edilə bilərlər. Bu kimi yaş senzına dair digər çoxsaylı nümunələr də göstərmək mümkündür.

Beləliklə, beynəlxalq və milli hüquq normalarının təhlili göstərir ki, 7 yaşınadək olan uşaqların körpə, 7-14 yaşınadək olan uşaqların yeniyetmə, 14-16 yaşınadək olan uşaqların azyaşlı, 18 yaşınadək olan şəxslər isə ümumiyyətlə yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər kimi qəbul edilirlər. Bütün bunlar uşaq pornoqrafiyasına görə təqsirli şəxsin və zərər çəkmişin müəyyən edilməsi üçün hüquqi əhəmiyyətə malikdir. Uşaq pornoqrafiyası dedikdə, yetkinlik yaşına çatmamış şəxsin və ya yetkinlik yaşına çatmayan təsəvvürünü yaradan şəxsin aşkar seksual xarakterli hərəkətlərdə real və ya stimulyasiya edilmiş iştirakını əks etdirən əşyalar və ya materiallar, o cümlədən belə hərəkətlərdə iştirak edən azyaşlıların və ya yetkinlik yaşına çatmayanların realistik təsəvvürləri əks etdirilmiş olsun [3, s.470-472]. Bu zaman subyektin oğlan və ya qız olması heç bir əhəmiyyət daşımır.

Planetin müxtəlif regionlarında, inkişaf etmiş və inkişaf etməmiş ayrı-ayrı dünya dövlətlərində yetkinlik yaşına çatmamışların hüquqlarının cina-

yətkar qəsdlərdən qorunması və müdafiə edilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Elə buna görə də hər il BMT-nin Uşaq Hüquqları Komitəsi yetkinlik yaşına çatmamışlara qarşı və onlar tərəfindən törədilən kriminal əməllərin statistikasını təhlil edir, əsas inkişaf istiqamətləri üzrə müvafiq qərarlar qəbul edir. “Uşaqlara qarşı zorakılıq üzrə Dünya Hesabatı” bu sahədə böyük narahatçılığa əsas verir [8, s.8-36]. Son illər uşaq cinayətkarlığının ölkəmizdə də artması ciddi narahatçılıq doğurur. Ona görə də “Uşaq ili” layihəsinə müvafiq olaraq ölkənin müxtəlif qurumlarında – Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin, təhsil və elm müəssisələrinin, rayon və şəhər icra hakimiyyəti strukturlarının müvafiq komissiyaları, çoxsaylı qeyri-hökumət təşkilatları ayrı-ayrı layihələr üzrə bu məsələyə diqqəti artırmaqdadır [12, s.3-6].

Bütün bunlarla yanaşı cəmiyyətdə gedən proseslər onu göstərir ki, uşaq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində mühüm tədbirlər görülməsinə baxmayaraq yetkinlik yaşına çatmamışlar tərəfindən törədilən hüquq pozuntuları, o cümlədən cinayət xarakterli əməllər faktiki olaraq bu və ya digər səviyyədə qalmaqdadır. Statistik məlumatlar göstərir ki, ölkədə yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən 1990-cı ildə 456, 1991-ci ildə 484, 1992-ci il 1030, 1993-cü ildə 948, 1994-cü ildə 814, 1995-ci ildə 945, 1996-cı ildə 785, 1997-ci ildə 716, 1998-ci ildə 601, 1999-cu ildə 596, 2000-ci ildə 573, 2001-ci ildə 444, 2002-ci ildə 432, 2003-cü ildə 412, 2004-cü ildə 491, 2005-ci ildə 554, 2006-cı ildə 487, 2007-ci ildə 485, 2008-ci ildə 498, 2009-cu ildə 453, 2010-cu ildə 484, 2011-ci ildə 558, 2012-ci ildə 567, 2013-cü ildə 611, 2014-cü ildə isə 581 cinayət hadisəsi qeydə alınmışdır. Bu dövrdə qeydə alınmış cinayətlərə görə məhkum edilənlərin sayı 1990-cı ildə 292, 1991-ci ildə 304, 1992-ci il 545, 1993-cü ildə 689, 1994-cü ildə 629, 1995-ci ildə 615, 1996-cı ildə 449, 1997-ci ildə 469, 1998-ci ildə 399, 1999-cu ildə 391, 2000-ci ildə 328, 2001-ci ildə 342, 2002-ci ildə 348, 2003-cü ildə 269, 2004-cü ildə 299, 2005-ci ildə 341, 2006-cı ildə 236, 2007-ci ildə 305, 2008-ci ildə 267, 2009-cu ildə 222, 2010-cu ildə 307, 2011-ci ildə 238, 2012-ci ildə 314, 2013-cü ildə 592, 2014-cü ildə isə 581

nəfər təşkil edir. Onlar müxtəlif məhkəmə hökmləri vasitəsilə ayrı-ayrı cinayətləri törətməkdə təqsirli bilinmiş və məhkəmə hökmləri ilə məhkum edilmişlər [2, s.35-38]. Ümumilikdə götürüldükdə təhlil edilən dövrdə yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən cinayətlər, ölkədə ümumiyyətlə qeydə alınmış cinayətlərin təxminən 4-6%-ni təşkil edir ki, bu da ümumdünya göstəricilərində o qədər də yüksək rəqəm hesab edilə bilməz. Əgər 14-15 yaşlı şəxslər arasında cinayətlərin orta göstəricisində rəqəm 54-75 arasında dövr edirsə, məsələn, yetkinlik yaşına çatmayanlar, o cümlədən 16-17 yaşlı şəxslər tərəfindən törədilən cinayətlər 2000-ci ildə 462, 2001-ci ildə 371, 2002-ci ildə 378, 2003-cü ildə 341, 2004-cü ildə 421, 2005-ci ildə 488, 2006-cı ildə 435, 2007-ci ildə 425, 2008-ci ildə 422, 2009-cu ildə 383, 2010-cu ildə 412, 2011-ci ildə 491, 2012-ci ildə 582, 2013-cü ildə 601, 2014-cü ildə isə 579 nəfər təşkil etmişdir. Bu da 16-17 yaş qrupu arasında olan şəxslərin yetkinlik yaşına çatmayanların törətdikləri cinayətlər içərisində öz yaş qruplarına görə çoxluq təşkil etdiyini göstərir.

Son illər cəmiyyətdə baş verən proseslər ailə-uşaq münasibətlərinə də mənfi təsirini göstərməkdədir. Məhz belə təzahürlərin nəticəsidir ki, ölkədə itkin düşmüş şəxslər sırasında yetkinlik yaşına çatmayanların xüsusi çəkisi artmaqdadır. Statistik məlumatlar göstərir ki, 2000-ci ildə 261, 2001-ci ildə 253, 2002-ci ildə 305, 2003-cü ildə 282, 2004-cü ildə 269, 2005-ci ildə 293, 2006-cı ildə 273, 2007-ci ildə 249, 2008-ci ildə 217, 2009-cu ildə 153, 2010-cu ildə 221, 2011-ci ildə 168, 2012-ci ildə 171, 2013-cü ildə 210, 2014-cü ildə isə 242 nəfər 14-17 yaşlı şəxslər itkin düşmüşlər. Onların axtarılıb tapılması sahəsində tədbirlərin səmərəliliyi və intensivliyi əhəmiyyətli dərəcədə artsa da, lakin həmin şəxslərin axtarılıb tapılması heç də həmişə uğurlu nəticələrə gətirib çıxarmamışdır. Bu da yetkinlik yaşına çatmayanların ciddi nəzarətdə saxlanılmasını, onlarla təlim-tərbiyə işinin gücləndirilməsini ümumxalq diqqətində saxlanmasına zərurət yaradır. Bütün bunlara görə də son illər ölkədə yetkinlik yaşına çatmayanların hüquqlarının mühafizəsinə diqqət artırılmışdır.

Uşaq hüquqlarının müdafiəsi problemi ümumdünya səviyyəsində baş verən proseslərin tərkib

hissəsi kimi dəyərləndirilə bilər. Buna görə də uşaqlar arasında hüquq pozuntularının artması və uşaq hüquqlarının müdafiəsi beynəlxalq təşkilatları dərindən narahat edir. Bu zaman nəzərə alınmalıdır ki, yalnız uşaqlar cinayət etməzlər, habelə onlara qarşı cinayətlər, zorakı hərəkətlər intensiv artmaqdadır. Uşaqların cinayətkar qəsdlərdən müdafiəsi, yaxud onların yaşlılar tərəfindən cinayətkarlığa cəlb edilməsinin qarşısının alınması yetkinlik yaşına çatmayanların və gənc nəslin normal inkişafının, onun kamil şəxsiyyət kimi formalaşmasının mühüm şərtidir.

Cinayətkarlıqla mübarizədə uşaq hüquqlarının müdafiəsi böyük aktuallığa malik olan problemdir. Bu başlıca olaraq ondan irəli gəlir ki, qloballaşan dünyada bu problem təhlükəli xarakter almaqdadır. Buna görə də Azərbaycan Respublikasının daxili siyasətinin, o cümlədən hüquq siyasətinin qarşısında duran ən ümdə vəzifələrdən biri ölkədə cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsindən, qanunçuluğun və hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsindən, habelə vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının qorunmasının etibarlı şəkildə təmin edilməsindən ibarətdir. Bu sahədə qarşıda duran vəzifələrin layiqincə yerinə yetirilməsi Azərbaycan dövlətçiliyinin əsas prinsiplərindən və vəzifələrindən birini təşkil edir. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı ailə və uşaq münasibətlərində mənəvi-əxlaqi dəyərlərin etibarlı mühafizəsinə ciddi tələbat yaradır. Yetkinlik yaşına çatmamışlar arasında kompyuterdən asılılıq prosesləri ailələri ciddi sürətdə narahat etməkdədir. Bir çox hallarda uşaq psixologiyası ilə uyğun gəlməyən internet resurslarına açıq çıxışlar ciddi fəsadlar törədir. Müxtəlif məzmunlu disklər, internet filmləri, başqa materiallar multiplikasiya filmləri ciddi nəzarət olmadan istifadəyə buraxılır. Bu filmlərin əksəriyyətində maraqlı xatirə zərərli, qəddarlıq, uşaq pornoqrafiyası və s. bu məzmunlu materialların dövrüyyəyə buraxılması uşaqlar arasında müxtəlif kateqoriyada olan cinayətlərin və hüquq pozuntularının artmasına şərait yaradır. İnformasiya təhlükəsizliyinin tələbləri bu sahəyə diqqətin artırılmasını və xüsusi mexanizmlər vasitəsilə ciddi nəzarətin təmin olunmasına zərurət yaradır.

3. Qanunvericilikdə ana-qadın hüquqlarının müdafiəsi məsələləri

Şərq müsəlman ölkələrində qadına – anaya olan münasibət və diqqət bir qayda olaraq müsbət elementləri ilə diqqəti cəlb edir. Rusiya İmperiyasında baş verən Böyük Oktyabr Sosialist İnqilabından sonra fəhlə və kəndli hökuməti – proletar diktaturasının simasında ailənin və onun mühüm tərkib hissəsi olan qadınların və uşaqların hüquqlarının inkişafına xüsusi diqqət yetirilməyə başlanılmışdır. Buna görə də Rusiyada və Azərbaycanda inqilabın ilk illərində ailə münasibətləri ilə bağlı əhəmiyyətli Dekretlər verilmiş, nikah haqqında, ailə haqqında, qəyyumluq haqqında qanunlar məcəlləsi bu istiqamətdə mühüm rol oynamışdır. 14 iyul 1944-cü ildə “Hamilə, çoxuşaqlı və tək analara dövlət yardımının artırılması haqqında”, “Analıqın və uşaqlığın mühafizəsi haqqında”, “Qəhrəman ana” fəxri adının təsis edilməsi, “Analıq şərəfi” və “Analıq medal”larının təsis edilməsi, bu ailələrə maddi yardımının göstərilməsi ailə münasibətlərinin inkişafına və ailələrin maddi rifah halının yaxşılaşmasına əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Ölkəmizdə müstəqillik illərində – 1999-cu ildə Ailə Məcəlləsinin qəbul edilməsi, ailə, qadın və uşaq hüquqlarının genişləndirilməsi sahəsində qəbul edilmiş normativ-hüquqi aktlar mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 2.3 maddəsinə görə nikah-kişi ilə qadının ailə qurmaq məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanında qeydiyyatdan keçən könüllü ittifaqdır [1, s.6]. Qanunvericiliyə görə ailə qarşılıqlı məhəbbət və hörmət hisləri əsasında qurulmalı, ailənin işinə hər kəsin qarışmasının yolverilməzliyi gözlənilməli, ailə üzvlərinin ailə qarşısında qarşılıqlı yardım və məsuliyyətinin təmin olunmalı, onların hüquqlarının maneəsiz həyata keçirilməli və məhkəmə müdafiəsi üçün real təminatlar verilməlidir. Beynəlxalq və milli təcrübə təsdiq edir ki, ailə münasibətlərindən irəli gələn hüquq pozuntularının, xüsusilə yetkinlik yaşına çatmayanlar tərəfindən törədilən hüquq pozuntularının və cinayət faktlarının nəzarətdə saxlanılması üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir:

1. Uşaq hüquqlarının müdafiəsi və mühafizəsi sahəsində milli qanunların beynəlxalq hüquq nor-

malarına uyğunlaşdırılması sahəsində tədbirlər davam etdirilməlidir; 2. Uşaq hüquqlarının pozulması ilə bağlı hər bir fakt, xüsusilə cinayət faktları ciddi surətdə araşdırılıb qanuni tədbirlər görülməlidir; 3. Uşaq hüquqlarının qorunması və yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətləri üzrə profilaktiki tədbirlər sisteminin hazırlanıb həyata keçirilməsi zəruridir; 4. Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət işləri üzrə qanunvericiliklə müəyyən olunmuş prosessual normalara istintaq və məhkəmə orqanları tərəfindən ciddi əməl olunması təmin edilməlidir; 5. Yetkinlik yaşına çatmayanların cəzaçəkmə müəssisələrində təlim-tərbiyəsinə və təhsilinə diqqətin artırılması zəruridir; 6. Cəzaçəkmə müəssisələrindən buraxılan cinayət etmiş yetkinlik yaşına çatmayanların yaşayış və iş yeri ilə təmin olunması sistemli şəkildə həyata keçirilməlidir; 7. Yetkinlik yaşına çatmayanların cinayətləri dövlət nəzarətində saxlanılmalıdır; 8. Yetkinlik yaşına çatmayanlar arasında hüquq tər-

biyəsinə xüsusi önəm verilməli, beynəlxalq qabaqcıl təcrübədən istifadə edilməlidir; 9. Uşaq psixologiyasına ciddi təsir göstərən pornoqrafik materialların, zorakılıq, qəddarlıq, həyəcan və emosional pozğunluq yaradan informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının qanunsuz materiallarının istehsalı, təbliği və dövriyyəyə buraxılması qadağan edilməlidir; 10. İnformasiya texnologiyalarından istifadə etməklə yetkinlik yaşına çatmamışların mənəvi-əxlaqi tərbiyəsinə pozan əməllərə görə məsuliyyətin və cəzanın sərtləşdirilməsi zəruri hesab edilməlidir. 11. Yetkinlik yaşına çatmamışlar arasında informasiya hüququnun tədrisinə diqqət artırılmalıdır. Ailə münasibətlərinin dinamik inkişafda olması nəzərə alınaraq, bu sahəyə diqqətin artırılması, mənəvi-əxlaqi dəyərlərin qorunması və özünü təsdiq etmiş Azərbaycan ailə modelinin inkişafı müasir mərhələ üçün olduqca önəmlidir və onun qorunması zəruridir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

- 1) Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi. Bakı, "Hüquq ədəbiyyatı" nəşriyyatı, 2006.
- 2) Azərbaycan Respublikasında cinayətkarlıq və hüquq pozmalar. Bakı, 2010.
- 3) Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı, "Hüquq ədəbiyyatı" nəşriyyatı, 2011.
- 4) Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi. Bakı, "Digesta" nəşriyyatı, 2014.
- 5) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, "Hüquq ədəbiyyatı" nəşriyyatı, 2013.
- 6) Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı, "Hüquq ədəbiyyatı" nəşriyyatı, 2008.
- 7) Beynəlxalq sənədlər toplusu. Bakı, "Qanun" nəşriyyatı, 2005.
- 8) Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "Uşaqlara qarşı zorakılıq üzrə Baş katibin Ümumdünya Hesabatı", BMT-nin nəşri, 2006.
- 9) "Dövlət qulluğu haqqında" Qanun. Bakı, "Hüquq ədəbiyyatı" nəşriyyatı, 2011.
- 10) Fəlsəfə ensiklopedik lüğət, Bakı, 1997.
- 11) Mehdiyev Ramiz, Fəlsəfə, Bakı 2010.
- 12) Uşaq hüquqları hamı üçün. Bakı, Ombudsman Aparatının nəşri, 2009.

Saida Hasanzadeh

Protecting the rights of children and mothers in Azerbaijan as the main part of the family

The constitution of Azerbaijan Republic affords a special priority to reliable protection and guarding of human rights and freedoms. That is why a family as a main kernel of a society is taken under a special ward ship of the state. In the legislation a right of everyone to keeping secret personal and family life secrecy is consolidated, interfering into families and personal life is considered inadmissi-

ble. Recent years there increase the actions of different content doing harm to spiritual and moral education of family members, honor and dignity of women and children. In a broad expansion and propagation of these actions in the web internet resources are widely used. Therefore a special attention on side of our government is paid to preservation and development of historically formed of spiritual and moral values. The numerous scientific, educational and state organizations consider provision of spiritual and moral upbringing of children to be their duty of priority. In this sense the actions doing harm to spiritual and moral education of family members in our country are condemned and blamed by society members and public relations in this sphere are protected by the administrative and criminal legislation. It should be unfortunately noted that some businessmen, dilettantes and interested persons by this or other purposes, widely use pornographic materials, films propagating cruelty and mercilessness and work for getting profit. In the article the negative sides of the actions doing harm to values established in a sphere of spiritual and moral education of women and children are brought to light, thoughts and considerations on expansion and hardening the legal measures in a sphere of protection of information security are put forward.

Саида Гасанзаде

Права матери и ребенка должны быть защищены

Конституции Азербайджанской Республики придает особое значение защите прав и свобод человека. Поэтому семья являющаяся основой ячейкой общества была взята под особую опеку государства. В законодательстве было закреплено право на конфиденциальность личной и семейной жизни, было сочтено неприемлемым вмешательство в личную жизнь и семейную жизнь. В последние годы происходит увеличение количества действий разнообразного содержания приносящих вред семье, чести и достоинству её членов – женщинам и детям, приводящих к нарушению нравственно-морального воспитания. В распространении и пропаганде этих действий в большом диапазоне широко используются интернет-ресурсы. Поэтому со стороны государства, защите и развитию исторически сложившихся нравственно-моральных ценностей, уделяется особое внимание. Многочисленные научные, образовательные и государственные учреждения считают главным приоритетом обеспечение нравственно-морального воспитания детей. В этом смысле, в нашей стране действия приносящие вред нравственно-моральному воспитанию членов семьи, осуждаются и порицаются членами общества, общественные отношения в этой области охраняются административным и уголовным законодательством. К сожалению, необходимо отметить, что отдельные предприниматели, любители и заинтересованные лица стремятся получить прибыль, в тех или иных целях широко используя порнографические материалы, фильмы пропагандирующие жестокость и насилие.

В статье раскрываются отрицательные стороны действий, приносящих вред ценностям, сформированным в сфере нравственно-морального воспитания женщин и детей, были выдвинуты взгляды и мнения по расширению и ужесточению правовых мер в области защиты информационной безопасности.